

Пчеліна О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

TACTICAL TASKS OF INVESTIGATING CRIMES RELATED TO SERVICE ACTIVITY

У статті розкрито зміст поняття тактичного завдання розслідування злочинів і вказано його значення під час розкриття, розслідування й запобігання злочинам у сфері службової діяльності. Висвітлено зв'язок тактичного завдання з елементами предмета доказування в кримінальних провадженнях і елементами окремої криміналістичної методики. Зазначено основні тактичні завдання для кожного етапу розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Розкрито зміст організації та планування розслідування злочинів як засобу вирішення тактичних завдань.

Ключові слова: тактичні завдання, розслідування злочинів, злочини у сфері службової діяльності, етапи розслідування, криміналістична методика.

В статье раскрыто содержание понятия тактического задания расследования и указано его значение во время раскрытия, расследования и предупреждения преступлений в сфере служебной деятельности. Рассмотрена связь тактического задания с элементами предмета доказывания в уголовных производствах и элементами частной криминалистической методики. Указаны основные тактические задания для каждого этапа расследования преступлений в сфере служебной деятельности. Раскрыто содержание организации и планирования расследования преступлений как средства решения тактических заданий.

Ключевые слова: тактические задачи, расследование преступлений, преступления в сфере служебной деятельности, этапы расследования, криминалистическая методика.

The determination of tactical tasks of investigation and its value for investigation and prevention of crimes related to service activity are explained. Connection of the tactical task with the proving object in criminal proceedings and elements of private criminalistics' techniques is considered. The article includes the formulation of basic tactical tasks for each stage of investigation of crimes related to service activity. The maintenance of the organization and planning of investigation of crimes as means of the decision of tactical tasks is explained.

Key words: tactical tasks, investigating crimes, crimes related to service activity, stages of investigation, methods of investigating crimes.

Зміст розслідування кожного злочину полягає в установленні його обставин, які необхідні для прийняття обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні. Іншими словами, розслідування злочинів окремих видів, у тому числі й злочинів у сфері службової діяльності, здійснюється за типовою програмою, яка передбачає доказування переліку обставин, зазначених у статті 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1]. Криміналістика як прикладна наука пристосовує перелік обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, до типових умов, що виникають під час розслідування конкретних злочинів. Тому, на нашу думку, обставини, які підлягають установленню (входять до складу предмета доказування) у кримінальному провадженні, доцільно виокремлювати як тактичні завдання (задачі) розслідування. Останні формулюються з урахуванням специфіки предмета доказування в кримінальних провадженнях по конкретному виду кримінального правопорушення та визначають основні напрями розслідування. З урахуванням зазначеного вважається актуальним питання про визначення тактичних завдань розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Поняття тактичного завдання, його значення та місце в методиці розслідування, а також його зв'язок

з елементами предмета доказування в кримінальних провадженнях (раніше – у кримінальних справах) були предметом уваги у працях В.С. Бурданової, А.Ф. Волобуєва, В.А. Журавля, М.С. Казаренко, І.М. Лузгіна, В.О. Образцова, Р.Л. Степанюка, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька та інших авторів. Але, незважаючи на низку сформульованих принципово важливих положень у працях названих учених, залишається багато дискусійних питань, які потребують вирішення. Зокрема, відсутня єдність у визначенні місця тактичного завдання розслідування в криміналістичній методиці, не сформульовано перелік тактичних завдань розслідування злочинів у сфері службової діяльності тощо. Тому ставимо перед собою таке наукове завдання – висвітлити в статті наукові підходи до трактування терміна «тактичні завдання розслідування», надати визначення тактичним завданням розслідування злочинів у сфері службової діяльності та їх перелік.

Неможливо розслідувати злочин, не визначивши те, що, у якому обсязі, за допомогою яких засобів тощо потрібно з'ясувати. Тобто особа, яка провадить досудове розслідування, завжди повинна чітко формулювати й ставити перед собою завдання розслідування, у ході вирішення яких і досягається завдання кримінального провадження, визначене в ст. 2 [1].

Ось чому в криміналістичній науці тактичні завдання розслідування прийнято іменувати ще і як орієнтири в пізнавальній діяльності слідчого [2, с. 115]. При цьому варто розмежовувати тактичне завдання розслідування і криміналістичну характеристику злочинів. Адже обидві категорії є «орієнтирами». Однак призначення таких орієнтирів різне. Тактичні завдання розслідування злочинів дають змогу зробити вибір як методики розслідування загалом, так і тактичної лінії поведінки слідчого на певному етапі розслідування, а от криміналістична характеристика злочинів указує на найбільш розповсюджені, поширені, вірогідні ознаки (властивості) злочинної події, знання про які надають слідчому можливість окреслити й сформулювати основні напрями розслідування такої злочинної події [2, с. 115; 3, с. 78].

У контексті вищезазначеного варто акцентувати увагу на необхідності виділення тактичних завдань розслідування злочинів у сфері службової діяльності, оскільки це дасть змогу запропонувати слідчому можливі варіанти поведінки на кожному з етапів такої діяльності, озброїти його чітким уявленням про напрям розслідування, його проміжні рубежі, а також забезпечить організаційно-управлінську ефективність і результативність розслідування вказаної категорії злочинів [4, с. 199]. Проте видається неможливим формулювання тактичних завдань, характерних для розслідування злочинів у сфері службової діяльності, без попереднього з'ясування сутності тактичного завдання розслідування злочинів загалом.

Аналіз наукової літератури вказує на відсутність однозначності підходів учених як до трактування терміна «тактичні завдання розслідування злочинів», так і до визначення їх місця в структурі криміналістики.

У підручнику «Криміналістика» за загальною редакцією А.Ф. Волобуєва вказується на те, що тактичне завдання – це передусім категорія такого розділу криміналістики, як криміналістична тактика. Остання полягає не тільки у визначенні прийомів практичних дій, а й у розв'язанні безлічі розумових задач, що вимагають напруження всіх інтелектуальних сил працівника дізнання, слідчого, використання ними різних спеціальних знань. Тобто, криміналістична тактика досліджує та оптимізує складний процес вибору й застосування прийомів (засобів) вирішення проміжних завдань розслідування злочинів [5, с. 261]. На нашу думку, зазначене потребує певних уточнень. Тактичні завдання не можна зараховувати виключно до розділу криміналістичної тактики, оскільки це значно обмежує сутність і призначення вказаної категорії. Звичайно, загальні положення, на кшталт поняття, зміст, види, правила побудови, шляхи вирішення тактичних завдань, беззаперечно, доцільніше й правильніше розглядати в межах криміналістичної тактики. Також у тактиці варто виділяти тактичні завдання, притаманні окремим слідчим (розшуковим) діям незалежно від виду (групи) злочинів, у межах розслідування яких вони проводяться. Однак, як тільки тактичні завдання стосуються розслідування окремої категорії кримінального пра-

впорущення, такі положення повинні знаходити своє відображення в розділі криміналістичної методики. При цьому тактичні завдання розслідування окремих видів (груп) злочинів варто формулювати для кожного етапу такого розслідування з урахування специфіки механізму вчинення конкретного злочину та ситуативної зумовленості, а також для тактики проведення окремих слідчих (розшукових) заходів у межах зазначеного розслідування.

Криміналістична методика є заключним розділом криміналістики, у якому розробляються теоретичні положення і практичні рекомендації з розслідування окремих видів злочинів з урахуванням їхніх особливостей. Тобто, методика є сукупністю своєрідних програм (алгоритмів) розслідування злочинів [5, с. 369]. Відповідно, алгоритм розслідування окремих видів злочинів, розроблених окремою криміналістичною методикою, знайомить слідчого з можливими ситуаціями, які можуть скластися на конкретному етапі розслідування злочинів, із завданнями, які потрібно вирішити, і засобами їх вирішення. Якщо ретельно дослідити структуру окремої криміналістичної методики, то явно простежується виділення тактичних завдань на кожному етапі розслідування злочинів: під час дослідчої перевірки інформації про злочин, на початковому та наступному етапах. Ці завдання визначають подальше спрямування розслідування.

Окрема криміналістична методика обов'язково повинна починатися зі з'ясування складу конкретного виду (групи) злочинів і значення боротьби з ними та з визначення у зв'язку з цим завдань розслідування конкретної категорії злочинів [6, с. 6]. Завдання розслідування окремих категорій злочинів зумовлюється колом обставин і питань, які підлягають обов'язковому встановленню та дослідженню. Характер же цих обставин і питань визначає напрям розслідування та особливості планування по справах цієї категорії [6, с. 7–8]. Вирішення тактичних завдань сприяє цілеспрямованому, повному, об'єктивному та швидкому слідству. Знання тактичних завдань і можливих шляхів їх вирішення дасть слідчому змогу уникнути можливих помилок, затягування та неповноти слідства.

Уважаємо, що тактичні завдання розслідування як утілення елементів предмета доказування повинні визначатися в тій частині криміналістичних методик, де йдеться про особливості збору та перевірки інформації про вчинення кримінального правопорушення, початкового й наступного етапів розслідування. Тактичні завдання розслідування є також складовим планування та організації розслідування злочинів як структурного елемента кожної методики розслідування [7, с. 205].

Що ж стосується сутності тактичного завдання розслідування злочинів, то тут теж панує різноманіття серед наукових підходів. Зокрема, В.С. Корноухов розглядає тактичне завдання як частину процесу розслідування, яка відображає співвідношення між ситуацією розслідування й тактичною метою та визначає спосіб дії [8]. А.Ф. Волобуєв під тактичним

завданням розслідування пропонує розуміти окреме (проміжне) завдання на шляху вирішення певного загального (стратегічного) завдання кримінального судочинства, пов'язаного із застосуванням криміналістичних засобів, прийомів і методів [9, с. 84]. Значно деталізоване трактування тактичного завдання розслідування наводить Р.Л. Степанюк, визначаючи його як зумовлену правовими, часовими або ситуаційними чинниками конкретну проміжну мету розслідування, яку необхідно досягти шляхом застосування криміналістичних засобів, прийомів і методів [10, с. 181]. Тобто, незважаючи на відмінність у формулюваннях, більшість науковців намагається вказати, що тактичне завдання розслідування визначає цілі цієї пізнавальної діяльності на окремих проміжках. Саме тому ці завдання є проміжними щодо інших. Адже сутність досудового розслідування полягає в динамічності процесу, спрямованого на пошук, збір, дослідження, оцінювання й використання доказів.

Тактичні завдання розслідування виконують важливу функцію структуризації процесу розслідування, виділення окремих його проміжків і зосередження на них уваги органу дізнання чи розслідування [11, с. 127–128]. Як зазначає В.С. Бурданова, вони завжди конкретні й потребують доказування [12, с. 38–42]. Зазначене не викликає жодних заперечень. Тактичні завдання розслідування, зокрема, і злочинів у сфері службової діяльності дають змогу особі, котра провадить досудове розслідування, сформувати чітку картину про основні напрями розслідування, зв'язок механізму злочину (їх сукупності), джерел доказової інформації та криміналістичних засобів їх виявлення, фіксації, дослідження тощо. Насправді тактичні завдання розслідування надають можливість умовно розділити процес розслідування на окремі блоки, що допоможе його оптимізувати.

Поняття тактичного завдання розслідування сформувалося в результаті накопичення, розвитку та інтеграції знань наук кримінального процесу і криміналістики. У загальному вигляді завдання розслідування в кримінальних справах визначаються ст. 91 КПК України, де дається перелік обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Але шляхи їх вирішення можуть бути різними, залежать вони від багатьох обставин, зокрема від виду злочину, особливостей механізму його вчинення, особливостей ситуацій, що склалися під час розслідування [13, с. 74].

В.А. Журавель поділяє думку, що досудове розслідування передбачає необхідність у вирішенні широкого кола завдань. При цьому, на думку вченого, основні завдання є стратегічними, такими, що впливають із предмета доказування та обставин, які підлягають з'ясуванню загалом у ході розслідування окремого різновиду злочинів. Вони спрямовані на досягнення правової мети, за своєю природою є більш усталеними й меншою мірою піддаються впливу ситуаційних чинників. Локальні завдання ж є тактичними, що мають чітко визначену ситуаційну зумовленість [14, с. 201–202].

Установлення обставин, які входять до складу предмета доказування, нами розглядаються як проміжні завдання з того міркування, що стратегічне завдання в кожному кримінальному провадженні визначене в ст. 2 КПК України [1], де йдеться про швидке та повне розкриття злочину, викриття винних тощо. Ми виходимо з того, що для вирішення такого узагальненого (дійсно стратегічного) завдання потрібне виділення низки тактичних завдань, основу яких закладають обставини, що входять у предмет доказування.

Звичайно, ці тактичні завдання, у свою чергу, можуть бути поділені на менш масштабні тактичні завдання, які для свого вирішення потребують застосування певних криміналістичних засобів і прийомів. Зокрема, з метою вирішення тактичного завдання розслідування злочинів у сфері службової діяльності необхідно спланувати і правильно організувати діяльність із розкриття, розслідування та запобігання таким злочинам. Під час такої діяльності вибирається найбільш оптимальний комплекс слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, алгоритм їх проведення.

Залежно від складності тактичного завдання, від характеру конкретної слідчої ситуації, варіюються й тактичні прийоми його вирішення. Як вдало зазначив А.Ф. Волобуєв, ці завдання пов'язані з установленням окремих обставин події, що розслідується, подоланням різних виявів протидії, створенням сприятливих умов для прийняття тих або інших процесуальних рішень. Характер і ступінь складності завдання зумовлює, відповідно, характер і ступінь складності тактичних прийомів – засобів його вирішення [5, с. 263]. Проте варто розуміти, що тактичні завдання можуть вирішуватися шляхом застосування не тільки окремого тактичного прийому, а і їх комплексу. До того ж для вирішення тактичного завдання в окремих випадках доцільно проводити комплекс слідчих, організаційних і оперативно-розшукових заходів, тобто тактичну операцію.

Тактичні завдання розслідування злочинів у сфері службової діяльності аналізуються шляхом вивчення всіх матеріалів кримінального провадження, оцінювання слідчої ситуації, визначення наявних сил і засобів. Після зазначеної розумової діяльності слідчий (оперативний працівник) приймає конкретне тактичне рішення, спрямоване на вирішення того або іншого проміжного (тактичного) завдання розслідування.

Основним тактичним завданням на стадії збору та перевірки інформації про злочини у сфері службової діяльності є передусім з'ясування наявності достатніх підстав уважати таке діяння кримінальним правопорушенням. Зазначене тактичне завдання ділиться на більш дрібні, які полягають, зокрема, у встановленні наявності суспільно небезпечного діяння, наявності ознак складу конкретного злочину, у встановленні можливих очевидців злочинної події, у пошуку та затриманні злочинця «по гарячих слідах» тощо. До тактичних завдань початкового

етапу розслідування злочинів у сфері службової діяльності можна зарахувати такі: установлення місця, часу й обстановки злочину; виявлення, фіксацію та вилучення слідів злочину та інших речових доказів; установлення, розшук і затримання злочинця; установлення розмірів заподіяної шкоди й пошук викраденого майна чи майна, на яке можна накласти арешт для забезпечення відшкодування завданих збитків; збирання достатньої доказової бази для повідомлення особі про підозру в учиненні злочину (злочинів); установлення можливих свідків тощо. На наступному етапі розслідування злочинів у сфері службової діяльності вирішуються такі завдання, як установлення всіх можливих співучасників і збір доказової бази, достатньої для повідомлення їм про підозру; забезпечення відшкодування заподіяної злочинцем шкоди; установлення й усунення криміногенних факторів; установлення обставин, що характеризують особистість підозрюваного тощо.

Для ефективного та якісного вирішення названих тактичних завдань потрібно правильно організувати процес розслідування. До організаційних дій із розслідування конкретного злочину, у тому числі й у сфері службової діяльності, варто зарахувати планування розслідування по конкретному кримінальному провадженню, залучення необхідних сил і засобів, налагодження взаємодії з органами (підрозділами) Національної поліції України та іншими правоохоронними органами, мобілізацію учасників розслідування, керівництво та координацію дій учасників

розслідування [15, с. 80]. Серед зазначених дій особливе місце посідає діяльність із планування розслідування. Це діяльність, яка полягає в здійсненні розумового процесу щодо аналізу вихідної інформації, тобто всіх доказів по конкретному кримінальному провадженню, узагальнення важливих для справи фактів і висунення на цій підставі версій. З метою перевірки кожної з висунутої версії доцільно чітко окреслити тактичні завдання (обставини, що підлягають установленню), вирішення яких дасть змогу підтвердити чи спростувати версію, яка перевіряється. Окрім того, необхідно визначити заходи для вирішення конкретних тактичних завдань, виконавців і терміни виконання. Зазначене підтверджує нашу думку стосовно невід'ємного зв'язку тактичного завдання та планування розслідування. Останній є невід'ємним елементом усіх етапів розслідування злочинів у сфері службової діяльності. А отже, можна стверджувати, що тактичні завдання розслідування є невід'ємним елементом окремої криміналістичної методики.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що тактичні завдання розслідування злочинів у сфері службової діяльності – це перелік завдань, характерних для того чи іншого етапу розслідування вказаної категорії злочинів, котрий формулюється на основі предмета доказування з урахуванням типових слідчих ситуацій. Цей перелік є невід'ємною частиною методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
2. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования / И.М. Лузгин. – М. : Юрид. лит., 1973. – 215 с.
3. Пчеліна О.В. Поняття предмета доказування у кримінальних справах та його значення у криміналістичній методиці / О.В. Пчеліна // Право і безпека. – 2009. – № 1. – С. 76–81.
4. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ : [монография] / В.В. Тищенко. – Одесса : Юридична література, 2002. – 360 с.
5. Криміналістика : [підручник] / [В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв] ; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2011. – 666 с.
6. Криміналістика : [учебник] / [А.И. Винберг, В.П. Колмаков, С.П. Митричев] ; под ред. С.П. Митричева и П.И. Тарасова-Родионова. – М. : Госюриздат, 1952. – Ч. 2. – 176 с.
7. Пчеліна О.В. Тактичні завдання розслідування економічних злочинів / О.В. Пчеліна // Право і Безпека. – 2010. – № 5 (37). – С. 205–208.
8. Корноухов В.Е. О соотношении понятий «тактическая задача», «ситуация расследования» и «тактическая операция» / В.Е. Корноухов // Проблемы доказательственной деятельности по уголовным делам : сб. науч. тр. – Красноярск, 1987. – С. 37–46.
9. Волобуєв А.Ф. Тактичні завдання розслідування розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності / А.Ф. Волобуєв // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1999. – № 3. – С. 84–90.
10. Степанюк Р.Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : [монографія] / Р.Л. Степанюк ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А.Ф. Волобуєва. – Х. : НікаНова, 2012. – 382 с.
11. Волобуєв А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.Ф. Волобуєв. – Х., 2002. – 427 с.
12. Бурданова В.С. Обстоятельства, подлежащие доказыванию по уголовному делу, как важный элемент частных криминалистических методик / В.С. Бурданова // Вестник криминалистики. – 2001. – Вып. 2. – С. 38–42.
13. Казаренко М.С. Про тактичні операції у структурі розслідування економічних злочинів / М.С. Казаренко // Право і безпека. – 2005. – № 4/6. – С. 73–75.
14. Журавель В. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів / В. Журавель // Вісник Академії правових наук України : збірник наукових праць. – 2009. – № 2 (57). – С. 197–202.
15. Організація розслідування злочинів в органах внутрішніх справ (криміналістичний аспект) : [монографія] / О.В. Олішевський ; за заг. ред. д-ра юрид. наук О.М. Литвинова. – Х. : Кримінологічна асоціація України ; ФОП Ніконова, 2011. – 200 с.